

УДК 94(476):331.108

УДЗЕЛ КАДРАЎ ПРАМЫСЛОВАСЦІ Ў ПАСКАРЭННІ НАВУКОВА-ТЭХНІЧНАГА ПРАГРЭСУ БЕЛАРУСІ Ў АПОШНІЯ ДЗЕСЯЦІГОДДЗІ САВЕЦКАГА ЭТАПА ДЗЯРЖАЎНАСЦІ (1970–1990 гг.)

I. A. ПУШКІН

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт харчовых і хімічных тэхналогій, Рэспубліка Беларусь

АНАТАЦЫЯ

У артыкуле прааналізаваны ўдзел рабочых і спецыялістаў прамысловасці Беларусі ў тэхнічнай творчасці і паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу на савецкім этапе мадэрнізацыі беларускай эканомікі напярэдадні абвяшчэння дзяржаўнага суверэнітэту. Даследаванне новага дакументальнага архіўнага матэрыялу дазволіла раскрыць рух вынаходнікаў і рацыяналізатараў БССР. Устаноўлены вынікі і значэнне тэхнічнай мадэрнізацыі прамысловых прадпрыемстваў і праблемы па ўкараненні інавацый у вытворчасць. Зроблена выснова, што ў 1970–1990 гг. кадры прамысловасці адыгралі значную ролю ў працэсах па ўкараненню новых тэхналогій і рэканструкцыі прадпрыемстваў Савецкай Беларусі.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: *кадры; кадравая палітыка; прамысловасць; Беларусь; савецкі перыяд; навукова-тэхнічны прагрэс; рацыяналізатары і вынаходнікі.*

ДЛЯ ЦЫТАВАННЯ: Пушкін, I. A. Удзел кадрў прамысловасці ў паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу Беларусі ў апошнія дзесяцігоддзі савецкага этапа дзяржаўнасці (1970–1990 гг.) / I. A. Пушкін // Вестник Белорусского государственного университета пищевых и химических технологий. – 2024. – № 2(37). С.80–88.

THE ROLE OF INDUSTRIAL PERSONNEL'S CONTRIBUTION TO ACCELERATING SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL PROGRESS IN BELARUS IN THE FINAL DECADES OF THE SOVIET PERIOD OF STATEHOOD (1970–1990)

I. A. PUSHKIN

Belarusian State University of Food and Chemical Technology, Republic of Belarus

ABSTRACT

The article analyzes the role of industrial workers and specialists of Belarusian industry in accelerating scientific and technical progress at the Soviet stage of modernization of the Belarusian economy, on the eve of the declaration of state sovereignty. The study of new documentary archival materials has allowed for revealing the movement of inventors and rationalizers of the BSSR. The results and significance of the technical modernization of industrial enterprises have been established, along with the challenges of implementing innovations in production. It was concluded that in the period from 1970 to 1990 industrial personnel played a significant role in the processes of implementing new technologies and reconstructing enterprises of Soviet Belarus.

KEY WORDS: *personnel; personnel policy; industry; Belarus; Soviet period; scientific and technological progress; rationalizers and inventors.*

FOR CITATION: Pushkin, I. A. The role of industrial personnel's contribution to accelerating scientific and technological progress in Belarus in the final decades of the soviet period of statehood (1970–1990) / I. A. Pushkin // Vestnik of the Belarusian State University of Food and Chemical Technologies. – 2024. – № 2(37). – P.80–88.

УВОДЗІНЫ

Для сучаснага развіцця Рэспублікі Беларусь з'яўляецца важным фарміраванне канкурэнтаздольнага інавацыйнага прамысловага комплексу, якому ў сучасным свеце

належыць значная роля ў развіцці нацыянальнай эканомікі, забеспячэнні эканамічнай і гуманітарнай бяспекі краіны, фарміраванні навукова-тэхнічнага патэнцыялу. Пераўтварэнні і мадэрнізацыя прамысловага комплексу патрабуюць адпаведных кадраў на ўсіх яго ўзроўнях. Неабходна забеспячэнне прамысловага комплексу Беларусі кадрамі з улікам патрэбнасцей развіцця высокатэхналагічных і навукаёмістых вытворчасцей і павышэння канкурэнтаздольнасці традыцыйных відаў эканамічнай дзейнасці.

Гэтага немагчыма дасягнуць без аналізу і ўсебаковага вывучэння шляхоў эканамічнага развіцця Беларусі ў розныя гістарычныя перыяды, паколькі сучасны прамысловы комплекс Рэспублікі Беларусь сфарміраваны на базе папярэдніх перыядаў гістарычнага развіцця краіны. У прыватнасці, у другой палове XX ст., калі Савецкая Беларусь пачала займаць вядучыя пазіцыі ў эканоміцы СССР. Комплекснае асвятленне ролі кадраў прамысловасці Беларусі ў савецкі перыяд і на сучасным этапе развіцця дазваляе праз сродкі дысцыплінасацыяльна-гуманітарнага профілю адначасова фарміраваць патрыятызм і прафесійныя кампетэнцыі ў спецыялістаў – выпускнікоў тэхнічных універсітэтаў.

Наша мэта – даследаваць і прааналізаваць удзел рабочых і спецыялістаў прамысловасці Беларусі ў тэхнічнай творчасці і паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу на савецкім этапе мадэрнізацыі беларускай эканомікі, напярэдадні абвясчэння дзяржаўнага суверэнітэту.

Агульная характарыстыка палітычнай сістэмы і эканамічных пераўтварэнняў у СССР і БССР, а таксама на сучасным этапе развіцця, асвятляецца як у абагульняючых працах [1; 3; 4; 26; 31], так і ў асобных публікацыях [2; 28; 32; 34–42]. Іх аналіз паказвае, што фарміраванне і развіццё навукова-тэхнічнага патэнцыялу беларускай эканомікі, а таксама ўдзел прамысловых кадраў Савецкай Беларусі ў мадэрнізацыі прадпрыемстваў не раскрыты ў поўным аб'ёме. Выкарыстанне дакументальнага матэрыялу як апублікаванага [27; 29–30], так і архіўнага, ўпершыню ўводзімага ў навуковы зварот, дазваляе рэканструяваць працэсы паскарэння навукова-тэхнічнага прагрэсу ў БССР, напярэдадні стварэння суверэннай Рэспублікі Беларусь.

АСНОЎНАЯ ЧАСТКА

На працягу 1970–1980-х гг. у БССР працягвалася пашырэнне матэрыяльна-тэхнічнай базы прамысловасці, адбываліся змены яе галіновай структуры і спецыялізацыі, павышалася канцэнтрацыя вытворчасці. Для гэтых мэт павялічвалася фінансаванне. Будаваліся ў асноўным буйныя прадпрыемствы, аснашчаныя перадавой тэхнікай і спецыялізаваныя на выпуск прадукцыі машынабудавання і металаапрацоўкі, хімічнай, лёгкай, харчовай і іншых галін прамысловасці. У выніку за гэтыя гады ўвайшлі ў строй 186 новых буйных фабрык і заводаў, на шэрагу прадпрыемстваў была пашырана і абноўлена вытворчасць. За 1971–1985 гг. былі распрацаваны і запушчаны ў вытворчасць 2197 новых тыпаў машын, абсталявання, апаратаў і прыбораў; колькасць механізаваных паточных ліній у прамысловасці рэспублікі павялічылася з 3750 да 8131, аўтаматычных з 369 да 1749, комплексна-механізаваных і аўтаматызаваных прадпрыемстваў з 151 да 2273 [37, с. 25–27]. Прыкметнай з'явай гэтага часу былі высокія тэмпы развіцця хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці, стварэнне ў рэспубліцы гэтай па сутнасці новай буйной галіны індустрыі. Але нягледзячы на вялікія намаганні працоўных калектываў, не быў забяспечаны дэклараваны выхад народнай гаспадаркі рэспублікі на якасна новы навукова-тэхнічны і эканамічны ўзровень. БССР не дабілася рашучага зруху ў інтэнсіфікацыі вытворчасці, павышэнні яе эфектыўнасці.

У Савецкай Беларусі, па-мінуламу, мелася шмат тэхнічна адсталых прадпрыемстваў, аснашчаных састарэлай тэхнікай, што адмоўна адбівалася на выніках усёй вытворчай дзейнасці. Шматлікімі былі факты безгаспадарчасці. Так, у 1972 г. 6,3 % прадпрыемстваў дапусцілі перарасход паліва, 7,1 % – электраэнергіі, 6,5 % – цеплавой энергіі [31, с. 387]. Падобнае было і ў наступнае дзесяцігоддзе. Напрыклад, на Аршанскім інструментальным заводзе назіралася павелічэнне вагі адходаў і страт у агульным спажыванні металу: у 1981 г. яны складалі 49 %, 1985 г. – 52 % [25, арк. 30]. Істотнай праблемай з'яўляўся нізкі ўзровень

механізацыі і аўтаматызацыі працы. На пленуме ЦК КПБ у 1971 г. была пастаўлена задача даявіць ўзровень механізацыі работ да 65–70 %. Але шмат прадпрыемстваў з гэтай задачай не справіліся. Так, у Гродзенскай вобласці (1975 г.) на ручных працах было занята больш за палову працоўных прамысловых прадпрыемстваў. Ступень механізавання працы складала 48,6 %. З 60 буйных прадпрыемстваў на кожным трэцім удзельная вага рабочых, занятых ручной працай, не толькі не скарацілася, але нават і ўзрасла [12, арк. 304–305]. Праз дзесяць год доля ручной працы ў прамысловасці г. Гродна складала 26,1 %, пры гэтым узровень ручной працы на заводзе аўтамагнітол быў 46 %, ВА «Хімвалакно» – 41,7 %, металаапрацоўчым аб'яднанні – 49,2 % [18, арк. 128]. На паседжанні трэцяй сесіі Жлобінскага гарадскога савета дэпутатаў (1985 г.) прагучала, што на прамысловых прадпрыемствах «мала ўвагі надавалася скарачэнню ўдзельнай вагі працоўных, занятых ручной, малакваліфікаванай працай»: на Беларускай металургічным заводзе – 32,9 %, мясакамбінаце – 46 %, вытворчасці БелАМА – 32,3 %, камбікормавым заводзе – 27,4 %, фабрыцы мастацкай інкрустацыі – 47,6 % [24, арк. 158].

Партыйнае і гаспадарчае кіраўніцтва СССР і БССР спрабавалі вырашыць праблемы шляхам прыняцця адпаведных мер у кадровай і іншых сферах. Выканаўчыя структуры сістэматычна на сваіх пасяджэннях разглядалі эканамічныя і сацыяльныя праблемы ў прамысловасці. Так, падчас пленума ЦК КПБ 8.04.1970 г. абмяркоўвалася пытанне «Аб мерах па паскарэнню тэхнічнага прагрэсу ў прамысловасці, будаўніцтве і на транспарце рэспублікі» [27, с. 286], была прынята пастанова ЦК КПСС і СМ СССР «Аб далейшым выкарыстанні ў народнай гаспадарцы адкрыццяў, вынаходстваў і рацыяналізатарскіх прапаноў і павышэнне іх ролі ў паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу» (20.08.1973 г.) [17, арк. 132] і інш. У іх намечаліся комплексы мер, накіраваных на ўмацаванне сувязі навукі з вытворчасцю, паскарэнне работ па стварэнні і ўкараненні новай тэхнікі і тэхналогій. Прымаліся пастановы і прапановы па выпраўленню недахопаў, асабліва ў кадровай сферы. Пытанне ў тым, наколькі яны былі актуальнымі і эфектыўнымі ў тагачасным грамадстве. А менавіта ад кадравага патэнцыялу прамысловасці залежылі павялічэнне колькасці і якасці выпускаемай прадукцыі, як для забеспячэння ўнутранага рынку, так і атрымання фінансавых сродкаў шляхам вырабу прадукцыі арыентаванай на экспарт; вырашэнне праблемы дэфіцыту спажывецкіх тавараў.

У пачатку 1970-х гг. у БССР калектывы многіх прадпрыемстваў, навукова-даследчых і праектна-канструктарскіх арганізацый актыўна распрацоўвалі і ўкаранялі ў вытворчасць новую тэхніку, прагрэсіўныя тэхналогіі і больш дасканалую арганізацыю працы. Значнай перашкодай пры ўкараненні новай тэхнікі і тэхналогій з'яўлялася тэхнічная падрыхтоўка рабочых і ўзровень павышэння іх дзелавой кваліфікацыі з улікам патрабаванняў тэхнічнага прагрэсу, задужа мала надавалася ўвагі развіццю прафесійна-тэхнічнай адукацыі. Акрамя таго кіраўнікі міністэрстваў і ведамстваў, прамысловых прадпрыемстваў, транспарту і будоўляў павольна ўкаранялі новыя формы арганізацыі прадпрыемстваў, слаба выкарыстоўвалі іх перавагі для паскарэння навукова-тэхнічнага прагрэсу і павышэння эфектыўнасці вытворчасці [27, с. 282].

Выяўленню і паляпшэнню выкарыстання рэзерваў вытворчасці спрыялі рэкамендацыі і прапановы структур, створаных на грамадскіх пачатках: Гомельскага і Гродзенскага абласных саветаў садзейнічання тэхнічнаму прагрэсу, савета дырэктароў у г. Магілёве і тэхніка-эканамічнага савета ў г. Бабруйску. У склад саветаў уваходзілі дырэктары, галоўныя інжынеры і спецыялісты, савецкія, партыйныя і прафсаюзныя работнікі, якія мелі высокую кваліфікацыю і вопыт практычнай работы [7, арк. 62; 8, арк. 20; 16, арк. 39; 14, арк. 62].

Важным фактарам паскарэння тэмпаў тэхнічнага прагрэсу з'яўляўся рух вынаходнікаў і рацыяналізатараў. У 1971 г. толькі на прадпрыемствах і ў арганізацыях мясцовай прамысловасці БССР у тэхнічнай творчасці ўдзельнічалі 3137 чал. За гэты час укаранілі ў вытворчасць 2976 рацыяналізатарскіх прапаноў (рацпрапаноў) і 20 вынаходстваў з гадавым эканамічным эфектам 2361,1 тыс. руб. [22, арк. 50–53].

Актыўна ўдзельнічалі ў рацыяналізатарскай рабоце на прамысловых прадпрыемствах Гомельскай вобласці. Напрыклад, у 1970 г. на Светлагорскім заводзе штучнага валакна рацыяналізатармі з'яўляліся 463 працаўнік, ў тым ліку 230 інжынерна-тэхнічных работнікаў. Усяго было пададзена 536 рацпрапаноў, з іх укаранёна 278 прапаноў з эканамічным эфектам 896,3 тыс. руб. [23, арк. 13–14].

Паўны час Гродзенская вобласць займала адно з апошніх месцаў у рэспубліцы па ўкараненню вынаходстваў у вытворчасць. Гэта нягледзячы на тое, што за 1966–1970 гг. у народнай гаспадарцы вобласці ўкаранілі 37 тыс. рацпрапаноў і 325 вынаходстваў, якія забяспечылі зберажэнне дзяржаўных сродкаў на суму 24 млн. руб. Адзначалася, што адным з недахопаў у руху рацыяналізатараў з'яўляўся слабы ўдзел у ім спецыялістаў. Напрыклад, толькі 19 чалавек з 86 інжынераў і тэхнікаў завода «Аўтаправод» з'яўляліся рацыяналізатарамі, на прадпрыемствах Смаргонскага раёна працавалі 322 інжынеры, а ў рацыяналізацыі ўдзельнічалі толькі 72. Пасля актывізацыі працы па развіццю навукова-тэхнічнай творчасці ўсяго за першае паўгоддзе 1971 г. было укаранёна звыш 5 тыс. прапаноў, якія забяспечылі эканамічны эфект у суме 3,6 млн. руб. [11, арк. 7–8]. За першае паўгоддзе 1975 г. на прамысловых прадпрыемствах укаранілі 6317 рацпрапаноў і 77 вынаходстваў з эканамічным эфектам 6,6 млн. руб. у год [17, арк. 132]. У выніку на працягу першай паловы 1970-х гг. у Гродзенскай вобласці укаранілі 52 тыс. рацпрапаноў і вынаходстваў з эканамічным эфектам звыш 50 млн. руб. [12, арк. 10].

У Віцебскай вобласці за 1971–1974 гг. толькі рацыяналізатарамі Оршы і Барані было пададзена і ўкаранёна 12618 рацыяналізатарскіх прапаноў і 162 заяўкі на меркаваныя вынаходствы з эканамічным эфектам у суме 8,8 млн. руб. За 1974–1975 гг. у Гомельскай вобласці ўнеслі больш за 21000 рацпрапаноў. Прамысловыя прадпрыемствы Магілёўскай вобласці за 1975–1976 гг. укаранілі больш 150 мерапрыемстваў па механізацыі і аўтаматызацыі вытворчасці, перадавой тэхналогіі і выпуску новых відаў тавараў [39, с. 237].

За 1976–1980 гг. у прамысловасці БССР было пададзена 542,8 тыс. рацпрапаноў і заявак на вынаходствы, эканамічны эфект ад іх выкарыстання склаў 594,9 млн. руб. [31, с. 388] Па справаздачах за 1980 г., колькасць вынаходнікаў і рацыяналізатараў у рэспубліцы складала 158,8 тыс. чалавек, з іх 101 тыс. у прамысловасці. За 10 папярэдніх гадоў тут выкарысталі 792,3 тыс. вынаходстваў і рацпрапаноў, эканомія ад іх складала 483,7 млн. руб. [3, с. 396].

У 1981–1985 гг. амаль на 90 млн. руб. прынеслі карысці прапаны рацыяналізатараў і вынаходнікаў Гродзенскай вобласці. Толькі на Гродзенскім ВА «Азот» укаранілі 38 распрацовак 45 вынаходстваў [13, арк. 9–10].

Актыўна ўдзельнічалі ў тэхнічнай рэканструкцыі прамысловых прадпрыемстваў і студэнты тэхнічных вышэйшых навучальных устаноў, у тым ліку Магілёўскага тэхналагічнага інстытута (у наш час – Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт харчовых і хімічных тэхналогій). Толькі ў 1980–1981 гг., пад час практыкі, студэнты спецыяльнасці «Машыны і апараты харчовых вытворчасцей» падалі 13 рацпрапаноў, накіраваных на ўдасканаленне тэхналагічных працэсаў механізацыі працаёмкіх аперацый. Студэнткі І. Варанцова і К. Тамкова прапанавалі змяніць канструкцыю механізма прыціску носьбітаў аўтамата для разліву малака ў папяровыя пакеты, што дазволіла скараціць страты малака і міжрамонтныя прастоі. У перыяд пераддыпломнай практыкі студэнты спецыяльнасці «Тэхналогія кансервавання» падалі 6 рацпрапаноў, спецыяльнасці «Тэхналогія брадзільных вытворчасцей» удзельнічалі ва ўкараненні 5 сваіх рацпрапаноў на Віцебскім піўным і лікёра-гарэлачным заводах. Студэнты спецыяльнасці «Тэхналогія і арганізацыя грамадскага харчавання» распрацавалі і ўкаранілі ў вытворчасць 10 новых страў і інш. [33, с. 42].

Безумоўна, былі і недахопы. Вынікі рацыяналізатарскай дзейнасці наватараў маглі быць значна большымі і эфектыўнымі. Галоўнай перашкодай было тое, што, развіваючыся на экстэнсіўнай аснове, прадпрыемствы былі мала ўспрымальнымі да радыкальнай мадэрнізацыі вытворчасці, яе тэхнічнага пераўзбраення. У арганізацыі работы было шмат бюракратычнай валакіты. Адміністрацыя фабрык і заводаў не заўсёды аказвала належную дапамогу ў ўкараненні тэхнічных навін. У 1978 г. на прамысловых прадпрыемствах

рэспублікі і ў іншых арганізацыях не было выкарыстана звыш 20 тыс. прынятых рацпрапаноў. У тэхнічнай творчасці пераважалі дробныя распрацоўкі [31, с. 388]. Так, у 1986 г. на Аршанскім заводзе плаўленых сыроў было пададзена 17 рацпрапаноў з эканамічнымі эфектамі толькі 2,1 тыс. руб. [39, с. 238].

З аднаго боку, развіццё навукі ў Беларусі, як і ў СССР у цэлым, стварала значныя магчымасці для яе дзейснага навукова-тэхнічнага супрацоўніцтва з прамысловасцю і іншымі галінамі гаспадаркі. З другога боку, вынікі супрацоўніцтва былі недастатковымі, распрацоўкі вучоных нярэдка доўгі час заставаліся не ўкаранёнымі ў вытворчасць, страчвалі сваю каштоўнасць. Не з поўнай аддачай працавалі лабараторыі, вопытна-эксперыментальныя і канструктарскія падраздзяленні. Напрыклад, у Магілёўскім ВА «Хімвалакно» мелася 4 буйныя навукова-даследчыя лабараторыі, на той час самае сучаснае навуковае абсталяванне, магутны парк ЭВМ, значныя грашовыя сродкі. Але ў аб'яднанні не праводзіліся буйныя навукова-даследчыя працы, недастаткова плённа выкарыстоўвалася абсталяванне, не вяліся ў шырокім маштабе навуковыя эксперыменты. За год укаранялася 8–10 заявак, публікацый было ўдвая менш, не рыхтаваліся ўласныя навуковыя кадры [16, арк. 18–19].

Былі і станоўчыя прыклады супрацоўніцтва прадпрыемстваў БССР з Усесаюзнымі НДІ і практычнымі інстытутамі, Акадэміяй навук БССР. Толькі Аршанскім інструментальным заводам у 1980-я гг. было заключана 53 дамовы, у тым ліку 32 дамовы з Укргаргстанкапрамам (Харкаў, Украіна), 9 дамоў з УсеНДІ вымярэнняў (Масква, РСФСР), 5 дамоў з Акадэміяй навук БССР і інш. Завод паспяхова супрацоўнічаў з Харкаўскім інстытутам Укргаргстанкапрамам па ўкараненні прагрэсіўных і тыпавых тэхналагічных працэсаў вырабу рэжучага інструменту, з Акадэміяй навук БССР па ўкараненні тэхналагічнага працэсу гарачага выдушвання стружкавых канавак метчыкаў; з ЦНДІТК, СКБС і СКТБІ (Масква, РСФСР) па ўкараненні ў цэху дапаможных прылад гнуткага вытворчага ўчастка, з ЭНІМС (Вільнюс, Літва) па распрацоўцы тэхналагічных працэсаў опыці [25, арк. 26, 27].

Праблемы навукова-тэхнічнага прагрэсу, тэхнічнай рэканструкцыі прадпрыемстваў краіны абмеркоўваліся на нарадзе ў ЦК КПСС 11.06.1985 г. У той жа месяц яе вынікі разгледзеў партыйна-гаспадарчы актыў БССР, які зацвердзіў мерапрыемствы па паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу. Прадугледжвалася аб'наўленне тэхнікі, асноўных вытворчых фондаў, укараненне сродкаў аўтаматызацыі і вылічальнай тэхнікі, паскоранае развіццё ва ўсіх галінах гаспадаркі цэхаў і ўчасткаў па выпуску сродкаў механізацыі і аўтаматызацыі, мадэрнізацыі абсталявання, актывізацыі тэхнічнай творчасці працоўных. Рэалізаваць гэта ў БССР у поўным аб'ёме не атрымалася. У 1986 г. кожная шостая рацыяналізатарская прапанова не знаходзіла прымянення. Больш за палову вынаходстваў праходзілі ўкараненне ў тэрмін ад 3 да 10 гадоў [3, с. 397, 546]. Адбывалася нават такое. На ВА «Гомсельмаш» распрацавалі 35 новых канструктыўных рашэнняў, а паскарэннем іх укаранення ў вытворчасць вымушана была займацца спецыяльная камісія ЦК КПБ [10, арк. 70].

Павышэнню тэхналагічнага ўзроўню вытворчасці павінна была пасадзейнічаць пастанова ЦК КПСС і СМ СССР «Аб пераводзе навуковых арганізацый на поўны гаспадарчы разлік і самафінансаванне» (30.09.1987 г.). Яна датычылася у тым ліку акадэмічных і навуковых арганізацый ВНУ [19, арк. 871–876]. У мэтах больш эфектыўнага выкарыстання існуючага навукова-вытворчага патэнцыялу аб'яднанняў, прадпрыемстваў, навуковых арганізацый і вышэйшых навучальных устаноў, стварэння неабходных умоў для ажыццяўлення арыгінальных навукова-тэхнічных праектаў, аказання садзейнічання вучоным, даследчыкам, вынаходнікам і рацыяналізатарам у іх дзейнасці, накіраванай на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця грамадства СМ СССР сваёй пастановай 29.12.1989 г. прыняў прапанову аб стварэнні Інавацыйнага фонду пры Дзяржаўным камітэце СССР па навуцы і тэхніцы. Ён з'яўляўся дзяржаўнай арганізацыяй, створанай для садзейнічання паскоранай распрацоўцы і асваенню новаўвядзенняў у галіне навукі і тэхнікі. Ажыццяўляў фінансаванне навукова-тэхнічных распрацовак, праектаў, аказваў інжынерна-тэхнічныя, кансультацыйныя, патэнтныя, пасрэдніцкія паслугі прадпрыемствам і арганізацыям, вышэйшым навучальным

установам, творчым калектывам, даследчым групам, асобным вучоным, вынаходнікам і рацыяналізатарам [20, арк. 47, 49–50].

За 1986–1988 гг. у Беларусі былі створаны 424 узоры новай тэхнікі, упершыню ў СССР асвоена 696 новых відаў прамысловай прадукцыі, выкарыстана ў вытворчасці 255,3 тыс. вынаходніцкіх і рацыяналізатарскіх прапаноў. За 1986–1989 гг. былі пабудаваны і ўведзены ў дзеянне 24 новыя буйныя прамысловыя прадпрыемствы, рэканструявана шмат іншых. Асаблівасцю гаспадарчага механізма рэспублікі з'яўлялася значная ўдзельная вага машынабудаўнічай галіны і ваенна-прамысловага комплексу [31, с. 384–386, 424–425].

У той жа час глыбокая інтэграцыя прамысловасці і ўсёй гаспадаркі Беларусі ў агульнасаюзную эканоміку не спрыяла ўмацаванню эканамічнай самастойнасці рэспублікі, што супярэчыла яе нацыянальным інтарэсам. Не апраўдаў сябе курс на стварэнне на тэрыторыі Беларусі занадта вялікай колькасці буйных прадпрыемстваў [21, арк. 67]. Нарошчванню матэрыяльна-тэхнічнай базы прамысловасці БССР садзейнічалі высокія сусветныя цэны на нафту і выдатная фінансавая кан'юнктура. Але паступова сфарміраваліся аб'ектыўныя і суб'ектыўныя, унутраныя і знешнія прычыны для рэфармавання сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця, якія былі абумоўлены геапалітычнымі выклікамі. Асабліва гэта праяўлялася ў эканоміцы. Зніжаліся многія важнейшыя паказчыкі сацыяльна-эканамічнага развіцця. Краіна ўступіла ў стадыю эканамічнага застою (стагнацыі).

Можна цалкам пагадзіцца з даследчыкам М. Несцяровічам, што ў 1951–1990 гг. эканамічнае развіццё СССР, у тым ліку і Беларусі, ішло супярэчліва. З аднаго боку, былі дасягнуты неаспрэчныя гаспадарчыя поспехі, абагульняючым паказчыкам якіх зрабіўся ўзросшы эканамічны патэнцыял краіны. Пры гэтым тэмпы эканамічнага росту БССР на працягу ўсяго гэтага перыяду былі ўвесь час на некалькі працэнтаў вышэй, чым па СССР у цэлым, у выніку чаго ў канцы 1980-х гг. яна стала адным з найбольш развітых раёнаў СССР. З іншага боку, нежаданне савецкага кіраўніцтва кардынальна рэфармаваць адміністрацыйна-камандную эканоміку ў рыначным кірунку прывяло да нарастання негатыўных тэндэнцый – зніжэння тэмпаў росту ўнутранага валавога прадукту, вырабленага нацыянальнага даходу, аб'ёму прамысловай і сельскагаспадарчай прадукцыі, прадукцыйнасці і фондаўзброенасці [32, с. 49–50]. Эканоміка БССР, як і СССР у цэлым, знаходзілася ў асноўным на індустрыяльнай стадыі развіцця, у той час як большасць краін свету паднялася на навукова-індустрыяльную.

Тым не менш, нягледзячы на недасканалую эканамічную палітыку, пэўныя зрухі назіраліся ў тэхнічным пераўзбраенні прамысловасці Беларусі. Аснову тэхнічнай рэканструкцыі фабрык і заводаў складала аснашчэнне вытворчасці механізаванымі паточнымі і аўтаматычнымі лініямі. Напрыклад, ў першай палове 1970-х гг. у Магілёўскай вобласці было ўкаранёна 417 механізаваных струменевых і аўтаматычных ліній, (прадукцыйнасць працы павысілася на 46,3 %); на прадпрыемствах Гродзенскай вобласці колькасць механізаваных, струменевых і аўтаматычных ліній павялічылася на 518 адзінак або ў 2,3 раза. 173 участкі і цэхі былі комплексна механізаваны і аўтаматызаваны. У 1979 г. у Гомельскай вобласці засвоілі серыйную вытворчасць 730 новых відаў машын, вырабаў і матэрыялаў. За 1981–1984 гг. у Гродзенскай вобласці ўкаранілі ў вытворчасць 1079 новых тэхналагічных працэсаў, 1189 комплексна-механізаваных агрэгатаў і аўтаматычнага абсталявання, 40 станкоў з лічбавым праграмным кіраваннем. За гэты час толькі на Брэсцкім электрамеханічным заводзе ўкаранілі: 125 прагрэсіўных тэхналагічных працэсаў, 48 станкоў з лічбавым праграмным кіраваннем, 5 аўтаматычных і 5 механізаваных ліній, 2 комплексна-механізаваных цэха і 3 комплексна-механізаваных участка. У прамысловасці Брэсцкай вобласці ў 1986 г. было ўкаранёна 10 аўтаматычных, комплексна-аўтаматычных, ротарных і ротарна-канвеерных ліній, 3 сістэмы аўтаматызаванага праектавання, 2 аўтаматызаваныя сістэмы кіравання тэхналагічнымі працэсамі. Доля прыросту прадукцыйнасці працы за кошт навукова-тэхнічных мерапрыемстваў у прамысловасці Брэсцкай вобласці ў 1986 г. склала 64 %. Варта адзначыць, штогод у БССР удасканалвалася не больш за 6 тыс. адзінак

абсталявання, а патрабавалася абнаўляць больш за 100 тыс. У сярэдзіне 1980-х гг. удзельная вага станкоў з лічбавым праграмным кіраваннем у машынабудаванні складала 1,7 %. Аўтаматызаванай працай у прамысловым комплексе БССР было занята крыху больш за 2 % рабочых. На сярэдзіну 1985 г. у прамысловасці рэспублікі дзейнічала 9880 паточных і аўтаматычных ліній, іх колькасць ў параўнанні з 1971 г. павялічылася ў 2,4 раза, у тым ліку аўтаматычных – амаль у 5 разоў [12, арк. 9; 13, арк. 9; 5, арк. 8; 6, арк. 119, 121; 15, арк. 1–2; 9, арк. 17–19; 37, с. 26–27; 31, с. 386; 3, с. 395–396]. У гэтым была заслуга як працоўных, так і кіраўнікоў прадпрыемстваў, якія складалі кадравы патэнцыял Савецкай Беларусі.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Партыйна-савецкае кіраўніцтва ў 1970–1990 гг. імкнулася забяспечыць паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця на аснове шырокага ўкаранення дасягненняў навукова-тэхнічнага прагрэсу, інтэнсіўнага выкарыстання вытворчага патэнцыялу, узмацнення рэжыму эканоміі, рацыянальнага расходавання паліва, энергіі, сыравіны, матэрыялаў, уключэння ў гаспадарчы абарот другасных рэсурсаў, удасканалення арганізацыі вытворчасці і кіравання, росту прадукцыйнасці працы; ажыццявіць карэнную перабудову сістэмы гаспадарчага кіравання, узмацненне ўздзеяння механізму гаспадарання на паскарэнне навукова-тэхнічнага прагрэсу, павышэнне эфектыўнасці і якасці працы кожнага звяна грамадскай вытворчасці, развіццё ініцыятывы і сацыялістычнай прадпрыемальнасці працоўных калектываў.

Нягледзячы на недасканалую эканамічную палітыку, пэўныя зрухі назіраліся ў тэхнічным пераўзбраенні прамысловасці Беларусі. На шэрагу прадпрыемстваў уводзілася ў дзеянне новая, больш прадукцыйная тэхніка, мадэрнізавалася існаваўшае абсталяванне. Аснову тэхнічнай рэканструкцыі фабрык і заводаў складала аснашчэнне вытворчасці механізаванымі паточнымі і аўтаматычнымі лініямі, разнастайнымі станкамі і інструментам. Дзякуючы творчай актыўнасці работнікаў прамысловасці, укараненню новых тэхналогій павысілася прадукцыйнасць працы. Калектывы многіх прадпрыемстваў забяспечвалі дынамічнае і рэнтабельнае развіццё вытворчасці. Менавіта кадры прамысловасці адыгралі асноўную ролю ў паскарэнні навукова-тэхнічнага прагрэсу і працэсах рэканструкцыі прадпрыемстваў БССР.

Фактычны і аналітычны матэрыял аб навукова-тэхнічнай мадэрнізацыі Савецкай Беларусі дазваляе асвятліць уплыў кадраў прамысловых прадпрыемстваў на працэсы фарміравання сучаснай мадэлі сацыяльна-эканамічнага інавацыйнага развіцця краіны і дасягненні беларускай эканомікі.

Артыкул падрыхтаваны ў рамках выканання навуковых даследаванняў «Кадры прамысловасці Беларусі як фактар трансфармацыі палітычнай сістэмы і эканамічных мадэляў (1945–2019)» (навуковы кіраўнік – кандыдат гістарычных навук, дацэнт І. А. Пушкін) ДПНД на 2021–2025 гг. «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» (навуковы кіраўнік – акадэмік НАН Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар А. А. Каваленя) падпраграмы № 1 «Гісторыя» (навуковы кіраўнік – кандыдат гістарычных навук, дацэнт В. Л. Лакіза), задання 12.1.3 «Гісторыя Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XXI стст.» (навуковы кіраўнік – доктар гістарычных навук, дацэнт М. У. Смяховіч).

ЛІТАРАТУРА

- 1 Беларусь у сацыяльна-эканамічных і грамадска-палітычных працэсах 1946–2006 гг. / пад навук. рэд. М. П. Касцюк. – Мінск: Бел. навука, 2007. – 215 с.
- 2 Герасенко, В. П. Кадровый потенциал как фактор инвестиционной привлекательности регионов / В. П. Герасенко, Е. В. Олехник, Л. Р. Миронович // Проблемы управления. Серия А (экономические науки, социологические науки, психологические науки). – 2022. – № 4. – С. 23–31.
- 3 Гісторыя Беларусі. У 6 т. Т. 6. Беларусь у 1946–2009 гг. / Л. Лыч і інш.; рэд. калегія: М. Касцюк (гал. рэд.). – Мінск: Современная школа, Экоперспектива, 2011. – 728 с.
- 4 Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 2 / М. У. Смяховіч і інш.; рэдкал.: А. А. Каваленя і інш; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 654 с.
- 5 Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБр). – Ф. 1п. Воп. 76. Спр. 109.

- 6 ДАБр. – Ф. 815. Воп. 10. Спр. 2983а.
- 7 Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гомельскай вобласці (ДАГАГом). – Ф. 144. Воп. 144. Спр. 2.
- 8 ДАГАГом. – Ф. 144. Воп. 144. Спр. 19.
- 9 ДАГАГом. – Ф. 144. Воп. 153. Спр. 78.
- 10 Дзяржаўны архіў Гомельскай вобласці. – Ф. 1174. Воп. 8. Спр. 2014.
- 11 Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гродзенскай вобласці (ДАГАГр). – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 978.
- 12 ДАГАГр. – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 1098.
- 13 ДАГАГр. – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 1543.
- 14 ДАГАГр. – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 1562.
- 15 Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Магілёўскай вобласці (ДАГАМаг). – Ф. 9. Воп. 155. Спр. 2.
- 16 ДАГАМАг. – Ф. 9. Воп. 159. Спр. 109.
- 17 Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГр). – Ф. 2407. Воп. 1. Спр. 505.
- 18 ДАГр. – Ф. 484. Воп. 2. Спр. 539.
- 19 Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці (ДАМаг). – Ф. 7. Воп. 5. Спр. 3737.
- 20 ДАМаг. – Ф. 7. Воп. 5. Спр. 3970.
- 21 ДАМаг. – Ф. 7. Воп. 5. Спр. 4023.
- 22 ДАМаг. – Ф. 2827. Воп. 1. Спр. 526.
- 23 Занальны дзяржаўны архіў у г. Жлобін (ЗДАЖл). – Ф. 81. Воп. 1. Спр. 468.
- 24 ЗДАЖл. – Ф. 148. Воп. 1. Спр. 498.
- 25 Занальны дзяржаўны архіў у г. Орша. – Ф. 27. Воп. 4. Спр. 1050.
- 26 История белорусской государственности. В 5 т. Т. 5. Национальная государственность на переломе эпох (вторая половина XX – начало XXI в.) / А. А. Коваленя [и др.]; отв. ред. Н. В. Смехович; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории. – Минск: Беларуская навука, 2020. – 759 с.
- 27 Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК. Т. 6. 1966–1975 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; под ред. Г. Г. Бартошевича (председатель редкол.) и др. – Минск: Беларусь, 1986. – 623 с.
- 28 Королёнок, А. В. Статистическая оценка воспроизводства трудового потенциала в контексте достижения приоритетов устойчивого развития Республики Беларусь / А. В. Королёнок // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки. – 2022. – № 12. – С. 20–27.
- 29 Народное хозяйство Белорусской ССР в 1987 г.: Стат. ежегодник / Госкомстат БССР. – Минск: Беларусь, 1988. – 296 с.
- 30 Народное хозяйство БССР в 1988 году: Стат. ежегодник. – Минск: Беларусь, 1989. – 264 с.
- 31 Нарысы гісторыі Беларусі: У 2-х ч. Ч. 2. / А. П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, У. І. Вышыньскі і інш.; Інстытут гісторыі АНБ. – Мінск: Беларусь, 1995. – 560 с.
- 32 Несцяровіч, М. Б. Эканоміка Беларусі ў кантэксце развіцця савецкай і сусветнай эканомік (1951–1990 гг.) / М. Б. Несцяровіч // Весці НАНБ. Серыя гуманітарных навук. – 2007. – № 4. – С. 43–50.
- 33 Пушкин, И. А. Исторический очерк создания и деятельности Могилёвского государственного университета продовольствия / И. А. Пушкин // 35 лет Могилёвскому государственному университету продовольствия / редкол.; В. А. Шаршунов (пред.). – Минск: Изд. центр БГУ, 2009. – С. 2–53.
- 34 Пушкин, И. А. Кадры и социально-экономические проблемы в промышленности восточных регионов Советской Беларуси в 1971–1990 гг. / И. А. Пушкин // Современные проблемы гуманитарных и общественных наук / ФГБОУ ВО «ВГУИТ». – Вып. 3 (40). – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2022. – С. 41–50.
- 35 Пушкин, И. А. Неправомерные действия и злоупотребления служебным положением в советский период модернизации Беларуси, 1970–1991 гг. / И. А. Пушкин // Советский опыт: взгляд из XXI века (к 100-летию образования Союза Советских Социалистических Республик): сб. статей / редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. – Москва: Фонд «Историческая память», 2023. – С. 328–345.
- 36 Пушкін, І. А. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці: канспект лекцый / І. А. Пушкін. – Магілёў: БДУТ, 2024. – 152 с.
- 37 Пушкін, І. А. Кадровая палітыка партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва БССР у 1970-я гг. (на прыкладзе Віцебскай і Магілёўскай абласцей) / І. А. Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. Серыя А. Гуманітарныя навукі. – 2018. – № 2. – С. 25–30.
- 38 Пушкін, І. А. Кадры прамысловасці Беларусі і магчымасці іх уплыву ва ўмовах трансфармацыі савецкай палітычнай сістэмы і эканамічных рэформ (1985–1991 гг.) / І. А. Пушкін // Вестник БГУТ. – 2024. – № 1. – С. 124–130.
- 39 Пушкін, І. А. Кадровы патэнцыял прамысловасці ўсходніх рэгіёнаў БССР (1944–1991): манаграфія / І. А. Пушкін, А. Р. Агееў. – Магілёў: БДУТ, 2022. – 302 с.
- 40 Сасим, А. М. Промышленность Беларуси в условиях реформирования и стагнации (1953–1985 гг.) / А. М. Сасим; науч. ред. М. П. Костюк. – Минск: Экоперспектива, 2009. – 242 с.
- 41 Тиковенко, А. Г. Кадровая политика в условиях перестройки / А. Г. Тиковенко; под ред. В. И. Шабайлова. – Минск: Навука і тэхніка, 1990. – 92 с.

42 Ху, Минцзюнь. О роли кадрового потенциала при реализации наукоемких проектов в контексте перехода к индустрии / Ху Минцзюнь, И. В. Устинович // Журнал Белорусского государственного университета. Экономика. – 2023. – № 1. – С. 107–115.

Паступіла у рэдакцыю 20.11.2024 г.

ПРА АЎТАРАЎ:

Пушкін Ігар Аляксандравіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін і фізічнай культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта харчовых і хімічных тэхналогій, e-mail: ihar.pushkin.st@gmail.com.

ABOUT AUTHORS:

Pushkin Ihar Alexandrovich, Ph.D., Associate Professor, Assistant Professor of Humanities, Belarusian State University of Food and Chemical Technologies, e-mail: ihar.pushkin.st@gmail.com